فلسفه شکل گیری قرض الحسنه در ایران و سایر کشورها

تهیه کننده: کبری اعلائی– مدیر مالی مؤسسه قرض الحسنه صالحان قدر

درشهر بوخوم آلمان، بانکی وجود دارد که به تلاشگران نیازمندی که می خواهند شرکت کوچک تولیدی یا خدماتی تأسیس کنند، وام کم بهره می دهد. معادل این بانک در ایران، صندوق های قرض الحسنه هستند که با انگیزه ای انسان دوستانه، خیرخواهانه، اخلاقی و مذهبی تأسیس شده‌اند. این نوشتار، دربرگیرنده مقایسه‌ای است میان این دو نهاد شرقی وغربی.

قرض الحسنه در جهان: سال هاست که معضل بیکاری در آلمان از مسائل مطرح و مهم است و برای حل این معضل، راهکارهای متفاوتی مطرح شده؛ ازجمله این که بیکاران، به طور مستقل به تأسیس مراکز تولیدی وخدماتی اقدام کنند. آمار نشان می دهد که بیش از نیمی از مراکز تولیدی و خدماتی در آلمان، توسط همین بیکاران و به طریق یاد شده تأسیس گردیده است. در همین راستا یکی از بانک‌های آلمانی، طرح نوینی رامطرح و اجرا نموده که بر اساس این طرح، افراد بیکاری که درآمد پایینی دارند و دریافت وام از بانک های دیگر برایشان میسر نیست و به همین دلیل نمی توانند وارد سیستم بازار کشور شوند، ازطریق این بانک ازحمایت مالی برخوردار می شوند تا بتوانند خود، مراکز کوچک تولیدی وخدماتی تأسیس کنند. این نخستین باراست که درآلمان وام های کوچک برای تأسیس چنین مراکزی از طریق سیستمی که با سیستم قرض الحسنه در ایران قابل قیاس است اعطا می شود. بانی این ایده در آلمان بانکی است به نام Gesellschaft fur Leihen und Schenken یا GLS که مبالغ لازم برای اعطای وام را از محل سپرده ها و پس اندازهای افراد نیکوکاری تأمین می‌کند که برپایه اصول غیرانتفاعی پول خود را دربانک نامبرده پس انداز کرده‌اند. البته این بانک درسال۲۰۰۰میلادی نیز چند نمونه از این وام‌های کوچک را به افراد بیکار داده بود، اما با توجه به مشاهده موفقیت چشمگیر در این رابطه، اکنون اقدام به انجام پروژه ای گسترده نموده است. لازم به ذکر است که باتوجه هزینه‌هایی که اعطای وام های کوچک دربردارد، چنین پروژه هایی برای بانک های دیگر مقرون به صرفه نیستند.

سخنگوی مطبوعاتی بانک یاد شده دراین باره می گوید: «این پروژه از نظر مالی برای ما سودی ندارد، اما این ایده را مفید می‌دانیم به این دلیل که یک نوآوری است که بیش از هرچیز می‌تواند راه حلی برای معضل بیکاری باشد. بانک دراین رابطه به سود قابل توجهی دست پیدا نمی‌کند، بلکه این طرح، پروژه ای است که با ساختار بانک ما هماهنگی دارد، چون ما در پروژه های اجتماعی و انسان دوستانه سرمایه گذاری می‌کنیم». این بانک درسال ۱۹۷۴به عنوان بانکی اخلاقی و انسانی و زیست محیطی درشهر بوخوم آلمان تأسیس شد و تا به حال ازموفقیت چشمگیری برخوردار بوده‌است. افرادی که دراین بانک سرمایه گذاری می کنند، شخصیت های حقیقی وحقوقی هستند که بر اساس تمایل به پیشرفت و توسعه اقتصادی، به طور کلی این بانک راپشتیبانی می‌کنند. سخنگوی مطبوعاتی این بانک در این خصوص افزوده: «درشرایطی که همه چیز خوب پیش می‌رود، به هر ترتیب سوددهی هم داریم؛ اما باید تأکید کرد که کسی که دراین صندوق های غیرانتفاعی پس انداز می کند، باید این واقعیت را در نظر بگیرد که به پول او سود ویژه ای تعلق نخواهد گرفت وحتی این امکان نیز وجود دارد که در بخش هایی زیانی هم به پس اندازها برسد. ما به کسانی که دراین صندوق ها سرمایه گذاری می کنند پیشنهاد می‌دهیم که تنها بخشی از پس انداز خود را دربانک ما سرمایه گذاری کنند».

با توجه به آن چه ذکر شد، این که بانکی تنها بر اساس دیدگاه اخلاقی و انسانی پایه گذاری شود، در نگاه نخست عجیب به نظر می آید؛ اما پیشینه موفقیت آمیز سی ساله این بانک نشان می دهدکه چنین ایده ای واقعی و امکانپذیراست. کشورهای دیگری هم هستند که درتأسیس چنین بانک هایی پیشینه طولانی تری دارند که از آن جمله می توان به کشورهای پرتقال و هلند اشاره کرد. برای نمونه، بانک eukro kredit سال هاست که درکشور هلند به این سیستم عمل می‌کند. همچنین درکشورهای درحال رشد درآسیا مانند بنگلادش، چنین بانک هایی فعال و موفق بوده اند. آن چه اساس کار این بانک ها راتشکیل می‌دهد، پیروی ازقانون های معتبرکشور متبوع درباره نهادهای غیرانتفاعی است. به عبارت دیگر اگرچه بانک GLS هدفی اخلاقی و انسان دوستانه دارد، ولی این هدف را تنها درچارچوب قوانین و مقررات نهادهای غیر انتفاعی درآلمان دنبال می‌کند.

شایان ذکر است که بانکداری بدون بهره درکشورهای ترکیه، سوئد، پاکستان، مالزی و اردن نیز از سال ها قبل آغاز شده و ادامه دارد و فعالیت هایی از جمله ارائه خدمات بانکی غیر ربوی، خدمات اجتماعی و تأمین مالی و سرمایه گذاری در این بانک ها درحال انجام است.

قرض الحسنه در ایران: پیش از ایجاد نخستین صندوق قرض الحسنه درتهران، درکشورهای عربی گاه و بیگاه نهادهایی درمساجد، با عنوان «بنوک اسلامی» یا «قروض اسلامی» وجودداشتند، اما ایجاد نخستین صندوق قرض الحسنه درایران به سال ۱۳۴۲خورشیدی بازمی گردد. در آن سال، عده ای از متموّ لین سنت گرای اسلامی گردهم آمدند و در راستای انتقاد از وضع موجود در آن دوران، یک مؤسسه اقتصادی اسلامی به نام «صندوق قرض الحسنه جاوید» در تهران تأسیس کردند. (این سال، اوج مبارزات هواداران امام خمینی علیه رژیم شاه بود.) پدیده قرض الحسنه در کشورمان زمانی ازاهمیت بالایی برخوردار شد که پس ازانقلاب اسلامی، دست اندرکاران نظام پولی و بانکی در ایران به فکر آشتی دادن عملکرد بانک های موجود با مقررات اسلامی افتادند.

سخن آخر این که صندوق های قرض الحسنه بر اساس آیه ۱۱ سوره حدید استوارند که در آن، به وام نیکو که برای وام دهنده پاداش سودمندی دربرخواهدداشت، اشاره شده است. برپایه این اصل، صندوق قرض الحسنه، دریافت های خود را از افراد نیکوکاری تأمین می کند که از بهره مندی از سود پس اندازهای بانکی صرف نظر می‌کنند.